

ПЛАГІАТ: СКЛАДНИКИ РОЗУМІННЯ

Досліджено окремі контроверсійні аспекти розуміння плагіату: аксіологічний – явище можна тлумачити як вислід трансформації цінностей і як дифузю цінностей та ідей; діяльність громадських антиплагіатних ініціатив; застосування диференційного підходу в цитуванні; філософський – явище можна розглядати в контексті теорій постмодернізму, семіоцентризму, симулякрів, дискурсу.

Ключові слова: плагіат, класифікація, види плагіату, академічна чесність, засоби масової комунікації.

I. Вступ

Проблема плагіату контроверсійна, багатаспектна й актуальна і для України, і для світу. Про неї говорять на таких рівнях:

- **науковому:** візьмімо, як приклад, докторську роботу з юриспруденції Г. Ульянової «Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагіату» [21] або ґрунтовну статтю Dr hab. J. Sieńczyło-Chłabcz «Odpowiedzialność nauczycieli akademickich, doktorantów i studentów z tytułu popełnienia plagiatu» [28] чи багаторічний доробок «łowca plagiatów» M. Wrońskiego [26], на основі праць якого, до речі, згадана J. Sieńczyło-Chłabcz укладла «otwarty katalog najczęstszych sposobów popełniania plagiatu przez studentów, doktorantów i nauczycieli akademickich» [28, s. 138–140] (відкритий каталог найбільш уживаних способів плагіату, до яких вдаються студенти, докторанти й викладачі вищих шкіл) з 15 позицій;
 - **науково-популярному,** як-от посібник, укладений О. Гужвою за підтримки МФ «Відродження», «Що потрібно знати про плагіат: посібник з академічної грамотності та етики для “чайників”» [24] або стаття W. Wawrzaka «5 sytuacji, które błędnie utożsamiasz z plagiatem» [29];
 - **популярному,** як приклад, можна назвати серію 4-хвилинних випусків програми «Патентний повірений» [11] на рівненському телебаченні, присвячених розумінню авторського права загалом і плагіату зокрема (див., напр., випуски «Що таке плагіат і “піратство”?» від 11.10.2013 та «Як захистити твір від плагіату?» від 18.10.2013) або комікс «Авторське право», опублікований за згодою між Національним інститутом із захисту конкуренції й охорони інтелектуальної власності та Всесвітньої організації інтелектуальної власності [1].
- Проводяться соціологічні дослідження різних масштабів, як, приміром, Всеукраїнсь-

ке, виконане в межах проекту «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку», здійсненого Східноукраїнським фондом соціальних досліджень спільно з Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна за підтримки МФ «Відродження» у період з грудня 2014 по липень 2015 р., за даними якого понад 90% українських студентів практикують плагіат [2]. Локальні дослідження, як, наприклад, проведені нами: цільове опитування «Рецепція плагіату» (листопад–грудень 2015 р. і січень–лютий 2016 р.) на базі п’яти національних університетів (усі – м. Київ; згідно з даними, лише 12% респондентів заявили, що ніколи не вдавалися до плагіату [15]) та експертне опитування з такою самою назвою [16]. Журналістські опитування, як-от анкета «Czy zdarzyło ci się kiedykolwiek popełnić plagiat?» («Чи доводилось тобі коли-небудь вдаватись до плагіату?») на сайті trojmiasto.pl до статті M. Korolczuka «Polsa bez logo. Zalew kopii i plagiatów» (09.11.2015). Її заповнило 728 осіб. Відповіді розподілились так: «ні» – 57%; «доводилось копіювати частину праці/тексту» – 28%; «так» – 15% [25]. Більше того, проблема плагіату стає основною темою кіносюжетів різних жанрів: від повоєнного фільму «Двоє людей» (1945, реж. – К. Т. Дреср) до сучасних «Слова» (2012, реж. – Б. Клагман і Л. Стернтал) і «Великі очі» (2014, реж. – Т. Бертон), – що, безперечно, може бути досліджено в окремій статті.

Отож проблема – гостра й актуальна. Проте тут ми не будемо зупинятись на проблемах окреслення дефініції й видів чи класифікацій плагіату (ми робили це в інших розвідках – опублікованих і поданих до друку).

II. Постановка завдання

Метою цієї статті є осмислення окремих, часто контроверсійних, особливостей розуміння проблеми плагіату під різними кутами огляду. І хоч важливим для нас є, переду-

сім, соціальнокомунікаційний підхід, «який, – як підкреслює професор В. Різун, – передбачає аналіз явищ у контексті суспільної взаємодії соціальних інститутів, засобів, соціальних ролей» [17, с. 14], мусимо зважати й на інші вияви плагіату: юридичний, загальнофілософський, аксіологічний, морально-етичний, літературний, соціальний, економічний тощо.

Методи і матеріали. Для досягнення поставленої мети використано метод аналізу документів, зокрема опрацьовано: наукову літературу й тексти Законів України «Про авторське право і суміжні права», «Про вищу освіту», «Про інформацію» тощо для з'ясування сутності і видів плагіату; матеріали мас-медіа, у яких висвітлено окреслену проблему, для з'ясування особливостей її подання.

III. Результати

Контроверсійні аспекти розуміння проблеми плагіату. Кожен із дослідників, хто так чи інакше розглядає проблему плагіату, підкреслює, що це явище є давнім і пов'язано, цілком логічно, з винайденням письма [8], а також транскордонним, загальнолюдським, оскільки вдавання до плагіату «jest to bez wątpienia problemem bardzo wielu uczelni na świecie» («є, без сумніву, проблемою дуже багатьох ВНЗ світу») [28, с. 134]. Крім того, як слушно зауважує проф. R. Zenderowski: «Trudno podać jednoznaczna i niekontrowersyjną definicję plagiatu. Wynika to w dużej mierze ze złożoności materii, z którą mamy do czynienia» («складно представити однозначну і неконтроверсійну (несуперечливу) дефініцію плагіату», що «значною мірою спричинюється складністю самого матеріалу») [30]. Розуміння значення впливає з етимології самого слова «плагіат», яке первісно походить із латинського *plagiat* «вкрадений». Ми вже згадували, що явище плагіату складне та проникає в багато сфер людської життєдіяльності, а відтак, вимагає всебічного вивчення. Тому цю проблему досліджують науковці різних галузей. Але тут ми хотіли б зупинитись на окремих суперечливих моментах, які не завжди відразу впадають в око, розставити кілька акцентів.

Аксіологічний вияв. Коли ми говоримо про плагіат у контексті аксіології, то мусимо зважати, як мінімум, на два моменти. У ширшому розумінні сама проблема плагіату є проблемою деструктивної перверсії цінностей. Приміром, Г. Ульянова, аналізуючи причини поширення плагіату, акцентує: «...за сучасних умов проблема плагіату є наслідком переоцінки цінностей у суспільстві, низького рівня правової культури, руйнування морально-етичних засад професійної поведінки» [21, с. 23], і, відповідно, називає «зміну системи цінностей суспільства» [21, с. 27] вагомим кроком у боротьбі з плагіатом. Ми

повністю погоджуємося з такою думкою. Єдине (і дуже суттєве), що варто зазначити: цей процес буде тривалим і даватиме перемінний успіх, крім того, він вимагає цілеспрямованих планованих, а не спорадичних, зусиль. Маємо в цьому скромний досвід. Від 2014 р. автор цієї статті читає курс «Сучасні українські ЗМІ в ціннісному вимірі» для студентів четвертого курсу спеціальності «Журналістика», половина тем якого охоплює питання аксіології мас-медіа, інша ж стосується проблеми плагіату. Через рік після прочитання згаданого курсу ми звернулися до студентів, які слухали його (а зараз навчаються в магістратурі), із запитанням, чи змінилось їхнє ставлення до плагіату й до практики його використання після ознайомлення зі змістом дисципліни. На що отримали відповідь: «Не змінилось. Таку дисципліну слід запровадити з першого курсу. А ще краще – зі школи. Ми все одно вдаємось до плагіату, але тепер нас мучить сумління». Ця відповідь обнадійлива тільки в одному – за вдавання до плагіату «мучить сумління». Отже, не все втрачено. І, можливо, кращі результати стануть вислідом запровадження спільного чотирирічного проекту Американських рад з міжнародної освіти та МОН України, спрямованого на утвердження академічної доброчесності, у межах якого студенти десяти українських університетів слухатимуть курс «Академічне письмо», що дасть змогу випусникам «стати носієм нових цінностей у вищій освіті, науці й суспільстві» [5, с. 8]. Та все ж, варто було б запровадити предмет, змістом якого би стали: розвиток творчих здібностей і креативного мислення дітей із ключовими маркерами на кшталт «напишіть», «скажіть», «сформулюйте власну думку», «висловіть власне ставлення», а не «спишіть», який існує тепер; цільова настанова на поцінування оригінального авторського тексту й прагнення розвиватись як неповторна особистість тощо. Аби уникнути зауважень щодо утопічності такого починання, скажімо лише, що для цього потрібно тільки одне – правдива політична воля. Тобто якщо буде правдива політична воля, ґрунтована на розумінні, що без раціонального вкладання коштів у дітей (не говоримо зараз про спекуляції з навчальними програмами, підручниками, примарними реформами загалом, що їх інспірує по-своєму кожен новий уряд), неможливе забезпечення сталого суспільного розвитку, – то нам справді вдасться виховати нові покоління з адекватними цінностями, які зможуть бути конкурентоспроможними на ринку праці, у процесах морально-етичного оздоровлення соціуму й розвою країни.

У вужчому розумінні дифузії цінностей та ідей можна трактувати як один із видів запозичення, тобто як різновид плагіату.

Звісно, беручи до уваги, що самі ідеї й цінності, без формального (змістового) втілення їх, об'єктами охорони авторського права не є, і це відсилає нас до зловживання правом на творчість, що ми докладно розглянемо в іншій праці.

Громадські ініціативи. Роль громадських ініціатив у протидії плагіату дуже часто стає визначальною. Як приклад можна навести понад п'ятнадцятирічну діяльність згаданого вище М. Wrońskiєго. Науковець провадить постійну рубрику *Z archiwum nieuczsciwości naukowej* в часописі *Forum Akademickie*. Так само вагома роль належить громадським організаціям. З-поміж них можна назвати польський *Niezależne Forum Akademickie* (засновник – J. Wiczorek), що має окремий сервіс *Etyka i patologie polskiego środowiska akademickiego*, на якому розміщуються матеріали, пов'язані з плагіатом; російський «Диссернет»; український ТРОН («Точка росту: освіта і наука»). Так, на сайті останньої, основними ініціаторами діяльності якої є Т. Пархоменко, С. Шарапов, А. Сингаївська, Д. Якубовський, І. Єгорченко, розміщені матеріали, пов'язані з виявленням плагіату в докторській дисертації дружини чинного віце-прем'єра К. Кириленко, – «Кириленкогейт»; а також інші документи, зокрема повідомлення про першу версію системи автоматичного порівняння українських і російських текстів і «Звернення науковців України до керівництва держави щодо боротьби з плагіатом». У контексті громадських ініціатив варто згадати й групу «Плагіат», розміщену в Facebook (адміністратори Е. Шестакова та Є. Ніколаєв), де викладаються, зокрема, документи, пов'язані з плагіатними скандалами, ведуться обговорення державних ініціатив тощо.

Праця учасників таких ініціатив дуже важлива, особливо в контексті часто бездіяльності, а то й відвертої протидії державних установ і університетів. Однак маємо акцентувати на тому, що часом межа між добросовісним і ретельним вивченням матеріалів, складанням порівняльних таблиць, які дають змогу викрити плагіат тощо і банальним з'ясуванням стосунків буває дуже тонкою, а взаємознищувальні коментарі нагадують кислотний дощ. Ми жодним чином не хочемо кинути тінь на людей, які самовіддано змагаються, аби українська наука чи художня творчість розвивались на засадах добросовісності й пошанування істинного таланту. Для нас плагіат у будь-якій формі є неприйнятним. Проте в кожній діяльності важливо залишатись об'єктивним, зводячи суб'єктивні чинники до мінімуму, якщо повністю уникнути їх неможливо, і не впадаючи у фанатизм. Бо тоді в азарті викривання плагіату можна уподібнитись до діяльності святої інквізиції кінця XV ст., коли почали

«переслідувати не лише відьом (віра в яких раніше розцінювалась як «народна дурість»), але й тих, хто *не вірує* (виділення автора. – О. Р.) в їхнє існування» [3, с. 108]. Тут ми говоримо про дві речі: 1) часто заклик спокійно і зважено розібратись у ситуації може спричинити шквал негативних емоцій у відповідь (маємо на оці, приміром, коментарі в соцмережах) аж до звинувачення в толеруванні плагіату; 2) неправдиве звинувачення в плагіаті може призвести до невинуватих втрат, зокрема репутаційних. Зовсім небезпідставно М. Mętlewicz порівняв звинувачення в плагіаті із сексуальним домаганням. Автор часопису *Forum Akademickie* називає основною причиною неправдивого звинувачення в плагіаті заздрість та акцентує: «*W ostatnim czasie media ogólnopolskie więcej wagi przywiązują do sensacji związanych z plagiatami niż choćby do daleko idących zmian w sektorze szkolnictwa wyższego. Boję się, iż doprowadzimy do sytuacji, w której samo oskarżenie o plagiat będzie – jak w przypadku molestowania seksualnego – prowadziło do infamii, skazywało na śmierć cywilną* («Останнім часом загальнопольські медіа приділяють більше уваги сенсаціям, пов'язаним із плагіатом, ніж хоча б із перспективними змінами у вищій школі. Боюсь, що дійдемо до ситуації, у якій саме звинувачення в плагіаті буде – як у випадку з сексуальним домаганням – призводити до позбавлення честі і цивільної (громадянської) смерті») [27], тобто до втрати гідності, репутації й довіри до себе – чеснот, які відновити надзвичайно складно чи й неможливо. Адже навіть якщо неправдиве звинувачення буде спростоване, сам факт звинувачення завжди тяжітиме над людиною. Тому варто особливо підкреслити, що звинувачення в плагіаті (як і будь-які, зрештою) мають бути належно обґрунтовані, перш ніж будуть винесені на розсуд громади (через ЗМК) чи, власне, представлені в суд (тобто оформлені як судовий позов).

Цитування. Зараз ми не говоримо про те, що знання правил належного цитування забезпечує від плагіату. Хочемо зацентрувати на пошуку балансу між таким видом плагіату, як перенасиченість цитатами й інтересами адресата тексту. Наприклад, М. Аркадьєв у передмові до монографії «Лінгвістична катастрофа» спеціально наголосив: «Ми спробуємо зробити цитаті за змогою докладними і явними, часом навіть антологічними, не забуваючи, при цьому, і враховуючи іронічність самої інтертекстуальної ситуації: що не напишеш – все цитата, та ще й не з перших рук» [3, с. 7]. У цьому зауваженні нас цікавлять такі два акценти: 1) автор одразу попереджує, що зі стандартними мірками (правилами цитування) до його тексту підходити не варто (зазначмо,

що це монографія, а не, скажімо, дисертація, де безперервна цитата, в ідеалі, не може охоплювати більше ніж п'ять рядків) – і таке піддражнювання потенційного «фанатичного шукача плагіату» (ще раз наголосимо, що жодним чином плагіат не толеруємо, вважаємо його неприпустимим, але намагаємось врахувати всі потенційні погляди на проблему) можна розцінювати, на нашу думку, як провокаційний елемент постмодерної гри (як, до речі, і сам заголовок тексту); 2) проблема текстотворення в час, коли всі фундаментальні речі вже озвучені, усі світові сюжети мільйони разів описані/переписані, коли, як тонко підмітила геніальна Л. Костенко, «усі слова були уже чиїмись», тобто перед сумлінною людиною, що пише, розгортається ледь не екзистенційний жах, бо, повторимо, – «все цитата, та ще й не з перших рук» (до цієї думки ще ми повернемося).

Отож, у тексті монографії М. Аркадьєва і справді можна зустріти дуже великі за обсягом цитати. Приміром, цитуючи праці Б. Л. Уорфа «Відношення норм поведінки і мислення до мови» та «Наука й мовознавство», автор наводить суцільну цитату (виділену меншим, від основного тексту, кеглем) на восьми половиною сторінках (с. 126–134 фактично); яку через півсторінки авторського тексту продовжує 6-сторінкова цитата з Е. Бенвеністи, що становить не просто виділений фрагмент, а відсканований текст (менший, від основного кегль; займає обсяг на ¼ менший, ніж основний текст на сторінці; в окремих шматках не збігається вирівнювання по ширині, наче маємо механічне склеювання різнорозмірних фото) (с. 136–142; у книжці нумерація ведеться аркушами формату А-4, тобто в цитованому тексті це сторінки 63–67 і 68–71, оскільки кожен аркуш містить дві сторінки книжкового формату, що нумеруються як одна). Тобто «гігантські» цитати максимально виділені в тексті, їх не сплутаєш із авторським мовленням, з одного боку. Але, з іншого, можна назвати такий текст компілятивним, перенасиченим цитатами, навіть з урахуванням авторського застереження в передмові. Однак тут варто узяти до уваги ще одне: ми зараз не говоримо про способи організації постмодерних текстів, для яких цитатність є диференціюючою ознакою. Маємо на увазі той факт, що процес читання загальнофілософської та професійної літератури дедалі більше ускладнюється, оскільки чим «пізніша» («найсвіжіша») у часі книжка, тим «густіша» її інтертекстуальність, тим ширший науково-культурний контекст доводиться залучати, щоб зрозуміти автора й осмислити його текст. Виглядає на те, що ми скоро взагалі не зможемо читати без постійного апелювання до «мережевої пам'яті» (Інтернету), аби актуалізувати (частіше дізнатися) смисл (значен-

ня) слова чи основи вчення, погляди, належність до наукової школи тощо персоналії. До речі, на наш погляд, тут можна зазначити, що нині справджується гіпотеза професора Б. Потятиника щодо трансформації масовокомунікаційних процесів у Мережі, який ще 2004 р. у монографії «Медіа: ключі до розуміння» писав: «Припустімо, що все-світня мережа – щось на кшталт колективної пам'яті, де зосереджена вся можлива інформація і завдяки якій можна будь-що і будь-коли “пригадати”. Тоді стосунки між усесвітнім сховищем інформації і свідомістю людини в майбутньому будуть **подібними до “стосунків” з власною пам'яттю** (виділення автора. – О. Р.). У такому разі поняття “масова інформація” втратить своє сьогоднішнє значення» [12, с. 10]. Ця гіпотеза, на нашу думку, крім іншого, ілюструє й ставлення частини широкого загалу до текстів в Інтернеті як до деперсоналізованих, позбавлених авторства. Інтернет сприймається як нічийна територія або ж як територія всього для всіх. Ви ж не будете пред'являти претензії до власної пам'яті? Усе, що ви запам'ятали, стало вашим. Відбулась своєрідна інтеріоризація, і як наслідок – іноді цілком щире нерозуміння, особливо в молодіжному середовищі, чому взагалі постає питання про плагіат, коли йдеться про інформацію, оприлюднену в Інтернеті.

І, повертаючись до авторської манери цитування М. Аркадьєва, можна поставити питання: чи справді читач виграє від того, що автор використовує складний парафраз, враховуючи, що й сам парафраз, за певних умов, дуже легко може перетворитися на плагіат, щоб переповісти міркування Б. Уорфа й Е. Бенвеністи? (На цьому наголошував, зокрема, У. Еко, даючи настанови студентам: «Обов'язково перевірте, аби шматки, які ви списуєте (із підготовлених раніше карток. – О. Р.), справді були парафразом, а не довільною випискою з відповідного джерела. Якщо ви спишете незалапковану цитату, в результаті у вас вийде плагіат» [23, с. 188].) Чи все-таки кращим (для осмислення теорії) буде використання цитат – хай навіть таких розлогих, але чітко й однозначно виділених? Можливо, тут варто скористатися настановою, яку даємо студентам у курсі «Літературного редагування»: у тріаді автор – редактор – реципієнт домінує реципієнт (читач/глядач/слухач), оскільки двоє перших працюють для інтересів останнього, тож мусять стишити свої амбіції задля того, аби текст був зрозумілий. Тобто, на нашу думку, в означеннях плагіату варто сповідувати диференційний підхід, який би враховував численні нюанси, приміром, особливості галузі. Так, приміром, рерайт у літературі буде плагіатом однозначно, а от у сфері соціальних комунікацій зустрічаємо різні

тлумачення: від окреслення його як плагіату (як вважаємо і ми) до тверджень, що «поняття рерайтингу якісно відрізняється від плагіату» [14, с. 179]. Перенасиченість цитатами в науковому тексті без осмислення й інтерпретації їх, виведення на їхній основі нового знання буде плагіатом, а в тексті художньому, написаному в постмодерній стилістиці, – може бути літературним прийомом, способом організації тексту тощо.

Філософський вияв. Плагіат можна розглядати не тільки в естетиці постмодернізму, для якого властива інтертекстуальність, цитатна література, ремінісценції тощо. Осмислювати це явище можна в контексті теорії семіоцентризму, що постала, зокрема, і на різних підходах до осмислення ноосфери [12, с. 187–217, 268–282] уже згаданого Б. Потятиника, який у центр власного розуміння масової комунікації ставить «не людину, а тексти, певні семіотичні структури з вбудованою в них здатністю до експансії та саморозгортання, для яких людина, як і машина, лише ресурс, “паливо” чи інструмент експансії» [12, с. 194]. Осмислюючи, зокрема теорії Р. Барта, П. Бурдьє, М. Фуко, й обмірковуючи наслідки «смерті автора», медіафілософ зазначає: «Можна навіть піти далі і твердити, що смерть автора ще не настала. І не сталося цього з досить простої причини: автор ще не народився. Тобто його, в певному сенсі, ніколи не існувало. Автор як суб’єкт творчості є вигадкою або в найкращому разі ілюзією» [12, с. 193]. Отож, якщо «автор ще не народився», то не випадає вести мову ні про авторство з усім комплексом прав, що з нього випливають, ні про плагіат. Можна припустити, що в теорії семіоцентризму, поняття плагіату взагалі позбавлене будь-якого сенсу, оскільки «людина, як біологічний носій семіотичної системи, як записувальний, множильний і креативний пристрій, належить до семіосфери і підлягає законам її експансії» [12, с. 199], людина, як згадувалось вище, лише «ресурс» для невпинного збільшення текстової маси. За таких умов конкретні імена як формули втілення авторства не просто деформуються, а стираються, переплавляються в суцільну масу, стають знаками без значень, бо відіграють роль (важать) не смисли, а обсяги. Тобто Текстові як суперструктурі абсолютно все одно як множитись – законними копіями з авторських оригіналів чи пройшовши крізь численні перверсії викрадення авторства. Надто ж якщо брати до уваги, що «тенденції дедалі більшої автоматизації пошуку, обробки і розповсюдження інформації можуть призвести, – акцентує Б. Потятиник, – до парадоксальної ситуації – розростання інформаційної сфери (ширше – ноосфери) без участі людини» [12, с. 201]. Звісно, така думка парадоксальна (але, вар-

то погодитись, що саме парадоксальність дуже часто інспірує розвиток науки й творчості) і контроверсійна, але цілком має право на існування і, до того ж, справді підкреслює неоднозначність і багатовиявність проблеми плагіату.

До речі, у контексті ноосфери явище плагіату трактують і представники кіберпанку. Нам трапився сценарій В. Десяткіна «Про питання плагіату» [6], за яким знято любительський фільм. В основі сюжету – діалог про сутність і вияви плагіату, що його ведуть Нормальна Сторона та Кібер-Сторона – дві іпостасі головного героя-шизофреніка. Нормальна Сторона нарікає на засилля плагіату, а Кібер-Сторона пояснює, що не все так просто й радить «підключитись» до ноосфери, яку трактує як «єдине інформаційне поле, до якого підключений розум кожної людини» [6] і порівнює з Інтернетом. Із діалогу стає зрозумілим, що ноосфера – це також «всесвітня павутина», в якій є сервер і адмін-Абсолют (тут ми, звісно, можемо підставити й інші означники – Бог, Вищий Розум тощо), якому «теж хочеться займатись творчістю й ділитись нею з людьми. Для цього він і вибирає творчих людей... не люди займаються творчістю, а Абсолют. Він сам вирішує, кому з людей судилось стати геніями» [6]. Нормальна Сторона, закономірно, цікавиться, до чого ж тут плагіат. І отримує таку ж закономірну відповідь: все вже є в ноосфері (слова, ноті), людина мусить просто навчитись «підключатись» до неї. Але, як з’ясовується, проблема в тому, що «немає жодної гарантії, що певна думка буде недоступна іншим. Це як в Інтернеті. Один і той самий файл скачують мільйони людей. Так само й у ноосфері. Один музикант придумав яку-небудь геніальну мелодію, а потім цю ж мелодію придумав інший. Обидва вони почерпнули її з ноосфери. У такому випадку це плагіатом не вважається» [6]. Якщо зоставити осторонь іронію й не акцентувати на н-ності перероблення загальновідомої теорії, то тут ідеться, по суті, про те, що: 1) плагіатом є все на світі, бо людина – просто більш чи менш вдалий ретранслятор задумів Абсолюту; 2) плагіату як поняття не існує, бо Абсолют через ноосферу відкрив однаковий доступ усім текстотворцям, тобто встановити першість неможливо в принципі.

Цей приклад можна вважати, між іншим, своєрідною ілюстрацією розуміння дискурсу М. Фуко, для якого «поняття дискурсу первинне щодо висловлювання, дискурс не постає із суми певних висловлювань. Суб’єкт висловлювання не ототожнюється з автором чи тим, хто матеріалізує певний вислів. Цей суб’єкт – тільки “порожнє місце”, позиція, яку мусить зайняти будь-яка особа, щоб стати автором певного формулювання у

певному дискурсі» [7, с. 442], – навіть якщо автор згаданого сценарію М. Фуко ніколи не читав. І, до речі, раз ми вже згадали М. Фуко, то варто згадати і його поняття «нової дискурсивності», засновники цього явища «унікальні тим, що є авторами не тільки власних праць. Вони спродукували... можливості і правила для утворення інших текстів» [22, с. 451], приміром, як «тексти Анни Радкліфф відкрили шлях до появи певної кількості наслідувань й аналогій, які використали її твори як модель або принцип. Тобто вони містять у собі знаки, фігури, зв'язки і структуру, які можуть заново використати інші» [22, с. 452]. Тут, як бачимо, не лише окреслено структуру розгортання майбутніх постмодерних текстів, а й передбачено гіпотетичну можливість появи текстів, що більшою чи меншою мірою міститимуть плагіат, оскільки, як зазначає М. Фуко, «говорити, що Анна Радкліфф заснувала готичний роман жахів, означає, що в Готичних романах ХІХ ст. можна знайти, як і у творах Анни Радкліфф, мотив того, як героїня потрапляє у пастку власної невинності, тему таємничих замків, чорної магії, проклятого героя, який посвятив себе, щоб звільнити світ від зла, заподіяного йому тощо» [22, с. 452]. Тобто маємо ще одне поле для інтерпретації поняття плагіату.

Крім викладеного вище, плагіат можна, на наш погляд, осмислювати й у контексті теорії симуляції та симулякрів, зокрема Ж. Бодрієра. Він оперує самим терміном «плагіат» для тлумачення своєї ідеї щодо того, як кінематограф перетворює реальність на гіперреальність: «Кінематограф займається плагіатом відносно самого себе, переписує себе самого, перероблює своїх класиків, ретроактивує свої первісні міфи, наново знімає німі фільми, ще кращі, ніж були оригінальні, і т. д.; усе це логічно, *кінематограф зачарований самим собою як утраченим предметом, точнісінько так само, як він (і ми) зачаровані реальним як референційним, що гине* (виділення автора. – О. Р.)» [4, с. 71–72]. Якщо симуляція – це «створення удаваного враження чогонебудь з метою ввести кого-небудь в оману, удавання» [20, с. 798], а симулякр – це «свідоме відтворення фантазму, тобто не висловленого й не представленого образу, інстинктивно утвореного з імпульсів; точна копія за відсутності оригіналу, ілюзорність ідентичності першоджерела та його наслідування» [18, с. 393]; то можемо говорити, що *вдавання до плагіату* – це введення в оману конкретної особи чи осіб або ж соціуму загалом щодо істинного авторства того чи іншого тексту або частини його чи щодо ступеня й міри оригінальності того чи іншого тексту, приписуваного собі плагіатором; а *плагіат* загалом – це симулякр, який дете-

рмінує анігіляцію наукового знання, текстотворення загалом, особистісного розвитку тощо, профануючи їх. Тобто в процесі вдавання до плагіату створюється ілюзія продукування нового тексту чи його сегмента (отримання нового знання), тоді як маємо лише імітацію новизни, купку перемішаних пазлів чи кришталіків калейдоскопа. Проте кількість кришталіків у калейдоскопі обмежена, що дає змогу утворювати лише визначений набір візерунків, тобто, приміром, не можна видобути з переписаного (пропущеного через рерайт) чужого тексту іншу новизну, ніж та, що в нього вже закладена, навіть якщо подати її іншими словами. Звісно, наша метафора калейдоскопа досить умовна. Однією з основних ознак тексту є когезія (зв'язність). І якщо розібрати текст на складники, то він припинить існувати як текст. Ми не говоримо зараз про рівень лексики, для якої метафора калейдоскопа підходить цілком, оскільки, розсипавши текст на слова-кришталіки, ми можемо потенційно до нескінченності (усе залежить від обсягу тексту-донора/первісного тексту) продукувати тексти нові, які не будуть мати з початковим жодного зв'язку, тобто тут первісний текст буде чимось на кшталт словника, і про плагіат не йтиметься. Плагіатори ж оперують, як мінімум, абзацами, тому кількість варіантів таки обмежена. До речі, ще один нюанс. Коли йдеться про перекладний плагіат, то дуже часто маємо справу з банальним машинним перекладом, який, як свідчить практика, цілком спроможний умовно перетворити зв'язний текст на купку звичайних скелець із розламаного калейдоскопа, які вже не спроможні скластись у чарівну картинку. Приміром, якось нам довелося редагувати хрестоматію з філософії, у якій цілі сторінки були «шедеврами» автоматизованого перекладу. Тож, наприклад, у тексті, підписаному Ніцше, можна було натрапити на таке (цитуюмо дослівно): *«Спасіння роду людського (саме від панів) на вірному шляху і всі помітно обіудеївається, охристіанівається, оплебеївається»*. Що собі думав укладач, подаючи такий рукопис у видавництво – таємниця за сімома замками. А повертаючись до предмета наших міркувань, мусимо констатувати, що плагіат, у якій би площині ми його не розглядали – це завжди руйнування – смислу, репутації, особистості.

IV. Висновки

Таким чином, мусимо визнати, що проблема плагіату є складною й багатоаспектною, а складники її розуміння багато в чому – контroversійними. Коли ми говоримо про аксіологічний вияв проблеми, то можемо розглядати плагіат як вислід деструктивної трансформації цінностей і як різновид плагіату, що становить дифузю цінностей та

ідей. Розгортання діяльності громадських антиплагіатних ініціатив, з одного боку, дуже важливе, надто в умовах, коли боротьба з плагіатом фактично лише задекларована державою, проте, з іншого – потрібно пам'ятати про тонку межу між утвердженням академічної чесності й з'ясуванням стосунків, а також тими наслідками, що може спричинити неправдиве звинувачення в плагіаті.

Потрібно брати до уваги філософський аспект проблеми, зокрема, ми обґрунтуємо, що явище плагіату можна розглядати в контексті естетики постмодернізму, теорії семіоцентризму Б. Потятиника, теорії симулякрів Ж. Бодрієра, теорії дискурсу М. Фуко тощо.

Якщо говорити про подальші напрями досліджень проблеми плагіату саме як соціальнокомунікаційного явища, то варто зосередити зусилля на дослідженні матеріалів ЗМК, що стосуються плагіату. Ми, зокрема, плануємо проаналізувати їх крізь призму скандалу й на основі аналізу документів встановити основні комунікативні інтенції таких матеріалів, зокрема, чого прагнуть автори таких матеріалів: об'єктивного інформування? якнайширшого розголосу? з'ясування стосунків? На що вони спрямовані – суто на скандал? на пошук шляхів виходу? поглиблення депресивних і скептичних настроїв щодо можливості розв'язання цієї проблеми загалом? Проаналізувавши коментарі до мас-медійних матеріалів, підготовлених журналістами та експертами, дослідити, наскільки дієвою виявляється функція «корекції мовлення» в матеріалах, що становлять своєрідні серії (як, приміром, «Кириленкогейт» на шпальтах «Дзеркала тижня» чи в «Українській правді» або низка статей у польському виданні *Nowości. Dziennik* *Topuński* з приводу звинувачення в плагіаті декана юридичного факультету Університету Миколая Коперніка (*Uniwersytet Mikołaja Kopernika*), професора *T. Justyńskiego*). Порівняти особливості висвітлення плагіатних скандалів у ЗМК України й Польщі, що дасть змогу врахувати досвід позитивного й негативного представлення. Необхідним, на наш погляд, є аналіз матеріалів, вміщуваних у соціальних мережах, зокрема Facebook (наприклад, аналіз файлів і коментарів, розміщених у відкритій групі «Плагіат», про яку ми побіжно згадували в цій статті).

Список використаної літератури

1. Авторское право. Лима, октябрь 2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/copyright/484/wipo_pub_484.pdf. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 11.05.2016.
2. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку. Матеріали для ознайомлення з результатами проекту № 49169 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iro.org.ua/uploads/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B7%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83_%E2%84%96491691.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 12.05.2016.
3. Аркадьев М. Лингвистическая катастрофа (Антропология абсурда : новый стоицизм) / Михаил Аркадьев. – Москва : Б. м., 2011. – 558 с.
4. Бодриер Ж. Симулякри і симуляція / Жан Бодриер / пер. з фр. В. Ховхун. – Київ : Основи, 2004. – 230 с.
5. Галата С. Метастази плагіату / Світлана Галата // Освіта України. – 2016. – 11 квітня. – С. 8–9.
6. Десяткин В. В. О вопросах плагиата [Электронный ресурс] / Виталий Владимирович Десяткин. – Заглавие с экрана. – Режим доступа: http://samlib.ru/d/desjatkin_w_w/owoprosahplagiata.shtml. – Дата просмотра : 04.05.2016.
7. Зубрицька М. Постструктуралізм та деконструктивізм / Марія Зубрицька // Слово. Знак. Дискурс : антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 1996. – С. 442.
8. Ковальова А. Проблеми академічного плагіату та авторського права у цифровому просторі [Електронний ресурс] / Алла Ковальова // Спеціальні історичні дисципліни. – Ч. 21. – Режим доступу: http://history.org.ua/JournALL/sid/sid_2013_21/6.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 23.05.2016.
9. Кузнецова О. Плагіат в Інтернет-ЗМІ України: правове регулювання / Олена Кузнецова // Медіакритика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mediakrytyka.info/onlayn-zhurnalistyka/plahiat-v-internet-zmi-ukrayiny-pravove-rehulyuvannya.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 26.05.2016.
10. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – Київ : Академія, 2007. – Т. 2. – 624 с.
11. Патентний повірений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rivne1.tv/Info/?t=180&p=1>. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 22.05.2016.
12. Потятиник Б. В. Медіа : ключі до розуміння / Борис Потятиник. – Львів : ПАІС, 2004. – 312 с.

13. Проблема плагиату в Україні [Електронний ресурс] // Персонал плюс. – 2016. – № 3 (622). – 16–22 лютого. – Режим доступу: <http://www.personal-plus.net/622/10164.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 18.05.2016.
14. Ремажевська Л. Рерайтинг як явище сучасної інтернет-журналістики / Л. Ремажевська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Соціальні комунікації». – 2012. – Вип. 12. – С. 177–179.
15. Рижко О. М. Особливості сприйняття плагиату в середовищі студентської молоді / О. М. Рижко // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – 2016. – IV(15), I.: 90. – P. 27–31.
16. Рижко О. М. Рецепція плагиату – експертне опитування / О. М. Рижко // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – 2016. – IV(16), I.: 95. – P. 74–78.
17. Різун В. До питання про соціальнокомунікаційні наукові проблеми і про наукові проблеми взагалі / Володимир Різун // Діалог : Медіа-студії : зб. наук. праць / ред. кол. : О. Александров (відп. ред.) [та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2013. – С. 6–22.
18. Симулякр // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – Київ : Академія, 2007. – Т. 2. – С. 393.
19. Слово. Знак. Дискурс : антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 1996. – 633 с.
20. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. Дубічинського. – Харків : ШКОЛА, 2006. – С. 798.
21. Ульянова Г. О. Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагиату : дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук / Галина Олексіївна Ульянова. – Одеса, 2015. – С. 212–213
22. Фуко М. Що таке автор? // Слово. Знак. Дискурс : антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 1996. – С. 451.
23. Эко У. Как написать дипломную работу. Гуманитарные науки : учеб.-метод. пособие. / Умберто Эко ; пер. с итал. Е. Костюкович. – 2-е изд. – Москва : Университет, 2003. – 240 с.
24. Що потрібно знати про плагиат: посібник з академічної грамотності та етики для «чайників» [Електронний ресурс] / уклад. О. О. Гужва. – Режим доступу: http://library.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/biblio/PDF/books_ac-gr.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 24.05.2016.
25. M. Korolczuk, *Polsa bez logo. Zalew kopii i plagiatów* (09.11.2015), <http://www.trojmiasto.pl/ankiety/Czy-zdarzylo-ci-sie-kiedykolwiek-popelnic-plagiat-ank28554.html> [dostęp: 01.06.2016].
26. T. Machała, Marek Wroński – łowca plagiatów. Naukowiec, który walczy z nieuczciwością we własnym środowisku, <http://natemat.pl/73017,marek-wronski-lowca-plagiatow-naukowiec-ktory-walczy-z-nieuczciwoscia-we-wlasnym-srodowisku> [dostęp: 01.06.2016].
27. M. Mętlewicz, *Plagiat jak molestowanie?* “Forum Akademickie”, <https://forumakademickie.pl/fa/2011/07-08/plagiat-jak-molestowanie/> [dostęp: 01.06.2016].
28. J. Sieńczyło-Chlabicz, *Odpowiedzialność nauczycieli akademickich, doktorantów i studentów z tytułu popełnienia plagiatu* “Transformacje prawa prywatnego” 2010, nr. 1, s. 133–157, http://www.transformacje.pl/wp-content/uploads/2010/05/tp_1-2010_sienczylo-chlabicz.pdf [dostęp: 01.06.2016].
29. W. Wawrzak, 5 sytuacji, które błędnie utożsamiasz z plagiatem, 2014, 19 czerwca, <https://prakreacja.pl/5-sytuacji-plagiat/> [dostęp: 01.06.2016].
30. R. Zenderowski, *Plagiat. Istota – rodzaje – skutki*, <http://www.zenderowski.republika.pl/plagiat.pdf> [dostęp: 01.06.2016].

Стаття надійшла до редакції 09.06.2016.

Рыжко Е. Н. Плагиат: составляющие понимания

Исследованы отдельные противоречивые аспекты понимания плагиата: аксиологический – явление можно толковать как результат трансформации ценностей и как диффузию ценностей и идей; деятельность общественных антиплагиатных инициатив; применение дифференцированного подхода в цитировании; философский – явление можно рассматривать в контексте теорий постмодернизма, семиоцентризма, симулякров, дискурса.

Ключевые слова: плагиат, классификация, виды плагиата, академическая честность, средства массовой коммуникации.

Ryzhko O. Plagiarism: the Components of Understanding

Plagiarism is a multifaceted phenomenon and at the same time contradictory in the perception and definition. It can be interpreted as an interdisciplinary category - social, moral, legal, mass communicational, philosophical, axiological, etc. The spread of plagiarism is a very serious problem for the world's scientific society in general and for Ukraine in particular. Here we are focused on the important role of the media in the process of understanding and comprehension of the problems of plagiarism by

scientists and the society, as far as the rapid development of the info sphere has led to the fact that if any object, subject, phenomenon is actually not represented in the information stream, they just don't exist. In this article we delineate certain controversial aspects of the understanding of plagiarism. We are talking about 1) axiological demonstration of the problem, since plagiarism can be seen as the outcome of a destructive transformation of values and as a kind of plagiarism, which is the diffusion of values and ideas; 2) Establishment of the public antiplagiatism initiatives: on the one hand, it is very important work, especially in an environment where the fight against plagiarism actually declared only by authorities; but on the other hand, we have to remember about a fine line between affirmation and academic honesty showdown, as well as about consequences, which may result in false accusations of plagiarism; 3) some features of the citation - it refers to the use of differentiated approach, depending on the type of text and the sphere of its applying, which is determined as an particular type of plagiarism more known as "saturation with quotations"; 4) The philosophical aspect: it is justified that the phenomenon of plagiarism can be seen in the context of postmodern aesthetics, theory of semiotics centrism by B. Potyatynyk, J. Baudrillard theory of simulacra, Foucault theory of discourse. Additionally, it should be noted that plagiarism in whatever plane takes role of the destruction in every sense: of the meaning, reputation, personality. Also were outlined future directions for research of the plagiarism problem as a social-communicational phenomenon.

Key words: *plagiarism, classification, types of plagiarism, academic honesty, mass communication.*